

Božo Repe

OBLJUBE IN DEJSTVA O SAMOSTOJNI SLOVENSKI DRŽAVI

Suverena, demokratična pravna in socialna država Slovenija bo temeljila "na človekovih svoboščinah, delu in podjetništvu, na socialni pravičnosti in varnosti za vse, na ekološki odgovornosti ter najboljših demokratičnih slovenskih in evropskih tradicijah."

Iz izjave Skupščine Republike Slovenije o dobrih namenih,
sprejete 21. novembra 1990¹

To ni prispevek o tem, ali bi bilo bolje ostati v Jugoslaviji kot se osamosvojiti. Gotovo je bila za Slovence kot narodna skupnost osamosvojitvev kljub sedanjí krízi, in za številne posameznike in družbene skupine tudi brezperspektivnosti, boljša. Še bolj natančno, pravočasna osamosvojitvev. Kaj bi se dogajalo v nekakšni razpadajoči Jugoslaviji, si lahko predstavljamo ob primeru Sirije in podobnih držav; kot je nekoč za TV Slovenijo rekel Helmut Kohl, ki se je rad primerjal z Bismarckom in ga tudi navajal: »Kadar se bog sprehodi med ljudmi, ga je treba pocukati za rokav.« Tovrstne razprave so tudi sicer z zgodovinopisnega stališča

¹ Poročevalec Skupščine Republike Slovenije, posebna številka, 11. 12. 1990.

nesmiselne: zgodovinar nima na voljo laboratorija, da bi preigraval komponente in ugotavljal, kakšni procesi bi se odvijali, če bi kakšna umanjkala, bila dodana ali bi se spremenila. Vemo pa tudi, da se po vsakem družbenem prevratu vladajoča garnitura na njem utemeljuje in ne želi kreirati zgolj sedanjosti in prihodnosti, pač pa tudi preteklost. Prejšnje stanje nenadoma postane absolutno črno, totalitarno, stanje po prevratu pa svetlo in izven vsakega dvoma. V tem se politična retorika po vstopu v kraljevo Jugoslavijo, po nastanku socialistične Jugoslavije in po osamosvojitvi prav nič ne razlikuje. Morda v izrazoslovju ali pa še to ne.

To pa vsaj zgodovinarjev, pa tudi drugih humanistov in družboslovcev ne bi smelo odvrniti od primerjav med obljubljenim in uresničenim. Dokazano dejstvo je, da so bili ljudje v nasprotju s političnimi elitami po vsakem prevratu tudi vsakič znova razočarani. Obdobje po osamosvojitvi in tudi po vstopu v EU v tem ni izjema.

Ima pa zastavljanje takih vprašanj v Sloveniji neizbežno tudi ideološko konotacijo.

Na problem je mogoč pogled z dveh vidikov:

1. Ocene in samoocene o vlogi Slovenije v razpadu Jugoslavije.
2. Tedanje napovedi, predpostavke in obljube z današnjega vidika.

Ocene in samoocene o vlogi Slovenije v razpadu Jugoslavije lahko časovno razdelimo na tedanje (aktualno-politične) in kasnejše (deloma politične deloma družboslovne, humanistične, zgodovinske in druge.) Tedanje ocene velikega dela jugoslovanske javnosti, politikov, novinarjev in drugih piscev (z delno izjemo Hrvaške) so bile, da se je Slovenija želela odcepiti in da bo to povzročilo razpad Jugoslavije. Ocene, kdaj naj bi se ta proces začel, so bile različne. Najpogosteje vidijo začetek v približno sočasnem vzponu nacionalne (nacionalistične) opozicije v Sloveniji in v začetku reformističnih procesov v ZKS z nastopom Milana Kučana. Nekatero oceno sicer izhajajo s stališča, da je bila odcepitev cilj vseh poveljnih slovenskih političnih garnitur. Oceno o krivdi Slovenije je (z niansami v interpretaciji) v času razpadanja Jugoslavije prevzel tudi velik del evropske politike in diplomacije, še bolj je to veljalo za ZDA. Ta interpretacija je zanemarjala notranje procese v Jugoslaviji, na katere je lahko Slovenija vplivala le deloma ali pa sploh ne, pa tudi zunanjepolitične (konec hladne vojne, propad socializma, razpadanje vzhodnoevropskega bloka in Sovjetske zveze, integracijski procesi v Evropi). Kasneje se je to stališče zaradi nadaljevanja vojne v Jugoslaviji in še posebej zaradi intervencije sil Nata proti Miloševiću (1999) začelo spreminjati in Milošević je (tudi zaradi smrti Franja Tuđmana in Alije Izetbegovića, preden ju je doseglo haško sodišče) postal glavni krivec za krvavi razpad Jugoslavije. Slovenski način osamosvojitve je za nazaj postal sprejemljiv, Slovenija pa celo v očeh tistih diplomatov, ki so njeni osamosvojitvi nasprotovali, uspešna zgodba.

Ob desetletnici osamosvojitve so npr. v Slovenijo prišli nekateri glavni evropski akterji tedanjega dogajanja, takratni zunanji ministri Avstrije, Nemčije in Italije Alois Mock, Hans Dietrich Genscher, Gianni de Michelis. De Michelis, ki je slovenski samostojnosti izrazito nasprotoval in je zatrjeval, da Slovenija, če se osamosvoji, še desetletja ne bo priznana (čeprav je kasneje celo prejel slovensko državno odlikovanje), je ob desetletnici slovenske samostojne državnosti dejal: »Zelo ponosen sem, da sem sodeloval pri slovenski neodvisnosti. Bili smo različnih mnenj o primernosti časa, o vodenju procesa, vendar to ne pomeni, da nisem bil popolnoma naklonjen neodvisnosti.«²

Kljub spremenjenemu pogledu v mednarodni politiki pa je stališče o slovenski krivdi za razpad Jugoslavije ali vsaj odgovornosti še vedno pogosto, v odnosu med Slovenijo in bivšimi jugoslovanskimi republikami pa pomembno, večkrat celo odločilno določa medsebojno politiko. Pogled na razpad Jugoslavije tudi še vedno povzroča spore. Zadnji tak oživiljeni primer je sicer neobstoječi »tajni pakt Milošević – Kučan«, ki naj bi ga sklenila januarja 1991 (v resnici je šlo za javno srečanje slovenske in srbske delegacije 24. januarja 1991, o katerem so poročali mediji, sprejeta pa je bila skupna izjava, glede katere sta se interpretaciji obeh strani razlikovali).³ Dogovor naj bi potrdila tedanji predsednik slovenske skupščine France Bučar in zunanji minister dr. Dimitrij Rupel avgusta 1991 med (v resnici tajnim) obiskom pri Dobrici Čosiću v Beogradu.⁴ Tezo, ki odgovornost za razpad Jugoslavije in krvave vojne pripisuje Sloveniji, je po kontroverznem hrvaškem politiku in Tuđmanovem svetovalcu dr. Slavenu Letici nekritično povzel novinar Blaž Zgaga, ki zagovarja tezo, da sta se Milošević in Kučan na škodo Hrvaške in Bosne in Hercegovine dogovorila, da Slovenija lahko mirno odide iz Jugoslavije, Slovenija pa da je Srbiji priznala pravico, da vsi Srbi živijo v eni državi, torej pravico do Velike Srbije.⁵ V resnici sta si BiH delila na sestankih v Karadorđevu in Tikvešu marca in aprila 1991 Tuđman in Milošević, kar je že dolgo splošno znano in z različnimi pričevanji akterjev potrjeno zgodovinsko dejstvo. Zgaga sestanek – sicer enega od številnih sestankov slovenskega vodstva s predstavniki drugih republik in federacije, na kateri so poskušali doseči sporazum o konfederativni Jugoslaviji – označuje za »umazan sporazum«, »dan, ki je spremenil usodo Jugoslavije« ipd.⁶ Poleg Letice se sklicuje tudi na razne spomine, novinarske članke, intervjuje, dokumentarne oddaje in podobne zapise, iz katerih je izbral tiste dele, ki Sloveniji pripisujejo odgovornost za razpad Jugoslavije (ali pa jih Zgaga

2 <http://4d.rtvsllo.si/arhiv/20-letnica-osamosvojitve/107235430>. Dostop 4. 10. 2014

3 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, II, dok. 64*, 261.

4 Repe, Slovensko-srbski pakt, *Mladina*, 18. 10. 2013.

5 Zgaga, Kdo je pomagal odpreti vrata pekla? *Dnevnik : Objektiv*, 22. 2. 2014. (<http://www.dnevnik.si/objektiv/v-objektivu/kdo-je-pomagal-odpreti-vrata-pekla#>). Glej tudi <http://www.cpns.si/aktualno/kdo-je-pomagal-odpreti-vrata-pekla-in-pri-tem-se-zasluzil/#more-181>.

6 Prav tam.

tako interpretira), ne navaja pa nobenih primarnih virov. Ob tem trdi tudi, da je Slovenija izolirana od mednarodnih informacijskih tokov, da zato resnica tujih analitikov jugoslovanskega dogajanja ostaja skrbno skrita, slovenska javnost pa da pozna le mite o osamosvojitvi, da je sam »prikazal zgolj informacije o slovenski vlogi pri razpadu Jugoslavije, ki so bile objavljene pri mnogih uglednih svetovnih založbah in medijih, a so bile doslej v Sloveniji zamolčane«. ⁷ (V resnici ima dela, ki jih navaja, vsaka večja slovenska knjižnica, ali pa so dostopna preko spleta, pomembnejša tuja pa so tudi prevedena v slovenščino). Njegove trditve so povzročile vrsto odgovorov in polemik v marcu in aprilu 2014 najprej v časopisu Dnevnik in nato še enkrat v časopisu Delo julija in avgusta 2014. V Delu je sicer v ospredju intervju Anuške Delić z Antonom Peinkihherjem, nekdanjim vodjem obveščevalnega oddelka na ministrstvu za obrambo, 21. julija 2014, ki je Janšo (tudi Bavčarja) obtožil, da je bil na napad JLA popolnoma nepripravljen in da je septembra 1990 začel pošiljati na Hrvaško zelo kakovostno avtomatsko orožje, protiletalsko in protioklepno orožje, ki je bilo v lasti TO in policije. To je bila posledica dogovora iz avgusta 1990, ki so ga na Kočevskem sklenili Janša, takratni republiški sekretar za notranje zadeve Igor Bavčar, tedanji hrvaški obrambni minister Martin Špegel in tedanji hrvaški notranji minister Josip Boljkovac, orožje pa so pošiljali do spomladi 1991. Peinkihher je ocenil, da so bila to huda kazniva dejanja, saj je Janša ogrožal bojno sposobnost Teritorialne obrambe in s tem varnost Slovenije. (Janša sicer za razoroževanje TO, kot je znano, že več kot dve desetletji obtožuje Kučana in Predsedstvo Republike Slovenije, ker naj maja 1990 ne bi pravočasno preprečili ukaza o skladiščenju orožja TO v vojašnicah JLA). Peinkihher sicer kritično govori tudi o drugih Janševih dejanjih kasneje (prodaji orožja, zlorabi vojaške obveščevalne službe in vojske v politične namene, »odkritju« orožja na mariborskem letališču, Depali vasi). Intervju je izzval polemiko med osamosvojitelji (Bavčar, Janša, Lovšin, Peterle proti Peinkihherju), Zgaga ga je izkoristil za ponovitev svojih tez iz Dnevnika, na njegovo pisanje pa se je med drugim (kot tudi že v Dnevniku) odzval tudi Kučan. ⁸

Zgodovina slovenskega osamosvajanja seveda ni črno-bela in v njej je mnogo protislovij. Ne nazadnje je slovenska politična elita v Izjavi o dobrih namelih, sprejeti tik pred plebiscitom, dala naslednjo obljubo: "*S tem sprejema Republika Slovenija svoj delež odgovornosti za demokratizacijo na celotnem področju sedanje Jugoslavije tudi pred mednarodno javnostjo.*" ⁹ Ni mogoče reči, da se s pogajanjem in na različne druge načine (ne nazadnje z legalističnim pristopom k osamosvojitvi) ni trudila za to. So pa bili pogledi na Jugoslavijo in na prihodnost Slovenije v

7 Prav tam.

8 <http://www.delo.si/zgodbe/ozadja/anton-peinkihher-jansa-je-razorozeval-slovenijo.html>. Zbirno celotno polemiko v Delu gl. <http://www.delo.si/assets/info5/20143007/spopad/osamo.html>

9 *Poročevalec Skupščine Republike Slovenije*, 11. 12. 1990.

njej različni. Ne nazadnje je že plebiscitno vprašanje puščalo odprto vprašanje, ali naj Slovenija doseže samostojnost in neodvisnost znotraj Jugoslavije ali zunaj nje. V razpravi o tem, kaj naj bo zapisano na glasovalnem lističu: samo vprašanje »Ali ste za samostojno in neodvisno Slovenijo?« ali pa konkretnije: federacija v tedanji obliki, konfederacija, ali pa samostojna Slovenija brez povezave z drugimi jugoslovanskimi republikami, je bil po intenzivnih strankarskih pogajanjih in razpravah v poslanskih klubih na drugi seji ustavne komisije 21. novembra 1990 dosežen konsenz. Vprašanje na glasovalnem lističu naj bi se po prvi varianti glasilo: »Ali naj Republika Slovenija postane neodvisna država«, po drugi pa naj bi bilo v oklepaju dodano še: »Ali naj se Republika Slovenija izloči iz SFRJ?« Ta drugi del, ki bi odločitev nedvoumno konkretiziral, je bil potem izpuščen.¹⁰ Prav tako se je skozi celoten proces osamosvojitve kazala razlika med konsenzualnim, rešitvi znotraj Jugoslavije (ali dogovornemu odhodu) naklonjenim delom politike (Kučan, Predsedstvo RS, ZKS-SDP, ZSMS-LDS) in radikalnim delom politike, ki je hotel enostransko odcepitev (del Demosa). Najbolj radikalni del je predstavljal dr. Jože Pučnik, takratni predsednik Demosa. Njegova ostra drža je (iz razumljivih osebnih razlogov, to je obsodbe na dolgoletni zapor zaradi kritičnega pisanja v Reviji 57 in Perspektivah) izhajala iz protikomunizma in protijugoslovanstva. Razmer v Jugoslaviji tudi ni dobro poznal, niti ni imel stikov s tamkajšnjimi politikami, doma pa je njegova funkcija, omejena na predsedovanje Demosu, v odnosu do nosilcev oblasti delovala vedno bolj anahronistično. V kontekstu take politike je bila tudi njegova zmagoslavna in medijsko odmevna izjava po plebiscitu: »Jugoslavije ni več, Jugoslavije ni več! Gre za Slovenijo!«¹¹ Ta izjava sicer ni bila prva njegova neposredna negacija Izjave o dobrih namenih. Pučnik je v nasprotju z Izjavo o dobrih namenih in v obrambo nacionalno čiste Slovenije – taka naj bi postala iz ekonomskih razlogov – nastopil že pred plebiscitom, 17. decembra 1990 v Ljutomeru.

V plebiscitu in odcepitvi je videl možnost za ustvaritev nacionalno čiste države, za »očiščenje« Slovenije prišlekov iz drugih jugoslovanskih republik, kar je utemeljeval z »ekonomskimi« razlogi: »Ne delajmo si utvar, kajti tukaj ne gre za nacionalno, ampak socialno vprašanje ... Osebnost nasprotujem avtomatskemu prevzemanju zatečenega stanja z dnem plebiscita. Če hočemo v republiki Sloveniji zagotoviti trdno socialno strukturo, bomo namreč morali uvesti nekakšna merila pri dajanju državljanstva. Ne pojdemo v navidezno demokratičnost, s katero bi ustvarili probleme, ki jih potem ne bi mogli reševati. Zavedati se moramo, kaj je v okviru Slovenije po socialni plati mogoče reševati in kaj ne – nacionalna plat vprašanja je namreč drugotnega pomena. Tukaj si urejamo skupnost, ki si od

¹⁰ Repe, *Jutri je nov dan*, str. 187–197.

¹¹ <http://4d.rtvsllo.si/arhiv/slovenski-plebiscit/91871917>

vsega začetka mora zagotoviti življenjske pogoje, pripravljeni moramo biti, da dediščino jugoslovanske federacije, morda tudi na neljub način, odpravimo ... Treba bo izračunati – tudi demografsko – kakšni posledični problemi bi lahko nastali v petih ali desetih letih skupaj z zahtevami po kulturni avtonomiji. Osebnost bom z vsem vplivom, ki ga imam v socialdemokratski stranki, zavzemal za to, da v Sloveniji ne bodo nastali problemi, podobni kninjskim. Knina v Sloveniji ne maramo in danes imamo možnost, da te stvari humano, socialno in pravno demokratično rešimo. Tu ne sme biti nobenih gnilih kompromisov in nobene mitingaške demokratičnosti, ki bi nam ustvarila težave, s kakršnimi se srečujejo Angleži, Francozi, Nemci in ostale države, ki so obstajale v kolonialni dobi. Slovenija se s temi dodatnimi problemi po mojem ne sme obremenjevati.«¹² Zborovanje v Ljutomeru je bilo eno številnih, za katere so se dogovorili politiki obeh taborov in na katerih so nastopali skupaj v propagandi plebiscita, a je bil Pučnik s svojim stališčem povsem v nasprotju z drugimi, tudi Demosovimi govorniki. Rajko Pirnat je npr. zagovarjal stališče, da morajo Neslovenci, ki imajo v Sloveniji stalno bivališče, imeti pravico do izbire, ali bodo vzeli slovensko državljanstvo ali ne, tisti, ki bodo prišli po plebiscitu, pa bodo imeli status tujca. Podobno stališče je zagovarjal Miran Potrč iz SDP, Dimitrij Rupel pa je menil, da si bo slovenska država predvsem prizadevala, da bo vsem državljanom ne glede na narodnost zagotovila človekove pravice na evropski ravni, položaj na tem področju pa bi po osamosvojitvi moral ostati enak ali še boljši.¹³

Pučnikov cilj selektivnega podeljevanja državljanstev sicer ni uspel, je pa odraz dobil v t. i. izbrisu tistih prebivalcev iz nekdanjih republik, ki niso zaprosili za slovensko državljanstvo.¹⁴

12 Biščak, Hribar, Malovrh, Pojbič, Štok, Slovenija ne more več čakati, *Delo*, 17. 12. 1990, str. 2.

13 Prav tam.

14 Gre za prebivalce nekdanjih jugoslovanskih republik, ki jih je Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije pod vodstvom Igorja Bavčarja in državnega sekretarja Slavka Debelaka 26. februarja 1992 izbrisalo iz registra stalnih prebivalcev Republike Slovenije in jih preneslo na seznam tujcev. Skupno število izbranih je bilo 25.671. Čeprav je Slovenija ob plebiscitni odločitvi za samostojnost decembra 1990 prebivalcem iz drugih republik nekdanje Jugoslavije, ki so imeli stalno prebivališče v Sloveniji, jamčila vse pravice, je to izpolnila le deloma. Tiste prebivalce in njihove otroke, ki niso zaprosili za slovensko državljanstvo, ali jim ga iz različnih razlogov ni uspelo dobiti, je z izbrisom iz registra stalnega prebivalstva spravila v strahovite osebne stiske, saj so jim uničili dokumente, niso mogli dobiti zaposlitve, zdravstvenega zavarovanja, niso se mogli šolati ... Ustavno sodišče je februarja 1999 izbris označilo za nezakonit. Aprila 2003 je dodatno presodilo, da je treba izbrisanim, ki so že pridobili dovoljenje za stalno prebivanje v Republiki Sloveniji, s posebnimi (dopolnilnimi) odločbami Ministrstva za notranje zadeve, priznati, da jim dovoljenje za prebivanje velja tudi za nazaj, od dneva izbrisa dalje. Ta odločba ni bila uresničena sedem let. Ministrstvo za notranje zadeve RS je spisalo nekaj spornih predlogov zakona, ki niso bili sprejeti, zahtevanih pa je bilo tudi več referendumov, ki naj bi izvršitev odločbe preprečili, a jih je Ustavno sodišče zavrnilo. Leta 2004 bil izpeljan referendum o Tehničnem zakonu, ki naj bi uredil pravice izbranih. Na njem so volilni upravičenci z 31,45 % volilno udeležbo s 94,68 % glasovali proti sprejemu zakona, v glavnem pa je bila v javnosti vzpostavljena ideološka interpretacija politične desnice, češ da so izbrisani nasprotovali osamosvojitvi Slovenije, da so kalkulirali, da so med njimi pripadniki JLA, ki

V političnih interpretacijah desne politike, pa tudi nekaterih piscev, povezanih s tem polom, se sicer prav Pučnikovemu radikalizmu pripisuje uspeh za osamosvojitve. V že kar patoloških interpretacijah zlasti Janeza Janše in njegovega kroga pa naj bi bila osamosvojitve izpeljana tudi v boju s projugoslovanskimi "domaćimi izdajalci" na čelu z Milanom Kučanom, o čemer je izšlo kar nekaj knjižnih lepljenk.

Slovenski notranji tok v procesu osamosvojitve (nacionalizem, ki se je pri tem kazal, in ki, kot kaže primer izbrisanih, ni bil zgolj »pasiven« in tudi prebivalci iz nekdanjih jugoslovanskih republik v Sloveniji nimajo statusa manjšine), kasnejše in sedanje polemike, ne nazadnje pa tudi današnji dvoični odnos Slovenije do podobnih pravic drugih narodov, kot jih je ob osamosvojitvi zahtevala sama, pa ne spreminjajo temeljnih zgodovinskih ugotovitev. Mednje sodi dejstvo, da je Slovenija skušala preoblikovati Jugoslavijo in da je v to vložila veliko politične energije in tudi finančnih sredstev, a je bila pri tem neuspešna. V slovenski politiki je bil sprejet koncept razdružitve (določen v slovenskem predsedstvu), ne pa odcepitve, ki mu je na koncu pritrdila tudi t. i. Badinterjeva komisija.¹⁵ Ponujeni konfederativni model razen pri Hrvatih ni bil sprejet pri nikomer, kar dokazujejo številni sestanki republiških vodstev in federalnih organov, tako partijskih kot državnih, med januarjem in junijem 1991. V nekakšni reducirani obliki sta se koncepta »asimetrične federacije« oprijeli še Bosna in Hercegovina in Makedonija, a prepozno. Pričakovati, da bi Slovenija s tem, da bi ostala v Jugoslaviji, lahko preprečila njen razpad in krvave vojne, ki so sledile, pomeni veliko nerazumevanje tedanjih razmer, ki so jih v resnici določali srbsko-albanski in srbsko-hrvaški odnosi ter hrvaška in srbska težnja po delitvi Bosne in Hercegovine, hkrati pa tudi prizadevanja vrha JLA, da (ponovno centralizirano) federacijo (kot so jo razumeli vodilni generali) ohrani za vsako ceno. Pripisovanje odgovornosti za razbitje Jugoslavije Sloveniji torej izhaja bodisi iz opravičevanja

je napadla Slovenijo ipd. Nekateri izbrisani so se pritožili na Evropsko sodišče za človekove pravice in junija 2012 je to v sodbi v zadevi Kurić in drugi proti Sloveniji odločil proti Republiki Sloveniji, ker je ta kršila pravice izbrisanih v 8. členu (pravica do varstva zasebnega in družinskega življenja), 13. členu (pravica do učinkovitega pravnega sredstva) in 14. členu (prepoved diskriminacije) Evropske konvencije o človekovih pravicah. Sodišče je Sloveniji naložilo, da v enem letu pripravi poseben mehanizem za priznavanje odškodnine izbrisanim prebivalcem. Šestim (od desetih) pritožnikom je bila priznana tudi odškodnina za nematerialno škodo. Sodba je dokončna in se nanjo ni možno pritožiti. Za pravice izbrisanih so si zelo prizadevali posamezni novinarji, nevladne organizacije, pravnik Matevž Krivic, izbrisani sami, ki so se desetletje po izbrisu organizirali v društvo, in Mirovni inštitut, ki je o tem izdal tudi vrsto strokovnih publikacij v slovenskem in angleškem jeziku. Gl. Kogovšek, Zorn, Pistotnik, Lipovec Čebren, Bajt, Petković, Zdravković, Brazgotine izbrisa.

¹⁵ Komisija tedanje Evropske skupnosti (imenovana po francoskem ustavnem pravniku Robertu Badinterju), ki je 7. decembra 1991 ugotovila, da se Slovenija in Hrvaška nista odcepili, pač pa, da je Jugoslavija razpadla. Badinterjeva komisija je priznala pravico jugoslovanski republikam do državnosti (to so tako že imele na osnovi Ustave SFRJ iz leta 1974), če izpolnijo pogoje, ki jih je komisija postavila.

politikov iz nekdanjih jugoslovanskih republik (na Hrvaškem zlasti Tuđmana) ali diplomatov tujih držav, ki svoje naloge niso izpolnili (!) bodisi iz nepoznavanja tedanjih razmer bodisi iz specifičnih interesov (osebnih, medijskih).

Teza o Sloveniji kot "razbijalki Jugoslavije" v slovenski humanistični in družboslovni stroki sicer nima velikega odmeva. Enako sicer velja za referenčno tujo znanstveno literaturo. Središče ideoloških in političnih polemik o osamosvojitvi in demokratizaciji se v Sloveniji vrti okrog drugega vprašanja, vprašanja zaslug in posledično političnega kapitala, ki ga je iz tega še vedno mogoče potegniti. Ravnanja nekaterih osamosvojiteljev, tedanja ali kasnejša, ki so z leti prišla na dan (čeprav kot npr. trgovina z orožjem zaradi ustvarjenih močnih mrež v policiji, tožilstvu in sodstvu niso doživela sodnega epiloga, še političnega ne), pa obsodbe nekaterih vodilnih zaradi korupcije ali gospodarskega kriminala (Janša, Bavčar) so osamosvojitveno dejanje relativizirala, hkrati pa tudi okrepila politični in ideološki boj med akterji glede interpretacije in med drugim tudi delitve na različne, nasprotujoče si veteranske organizacije, bojkotiranje državnih proslav in (ali) organiziranje lastnih. Kljub temu je državno-medijski odnos do osamosvojitve postal ritualen, z medijsko utečenim vrednotenjem, proslavami in drugimi oblikami spominjanja. Med akterji pa se medsebojni odnos določa skoraj izključno s stališča poosamosvojitvenih, zlasti pa (vsakokratnih) aktualnih razmerij. Gledano v celoti se odnos do osamosvojitve nekako vrti v trikotniku političnih polemik: mitiziranega pogleda na osamosvojitve, ki ga je ustvaril del zlasti elektronskih medijev in (večinoma desni del) akterjev, ter prizadevanj (večjega dela) zgodovinopisja, da bi prikazalo kritično in objektivno vzročno-posledično sliko o tedanjem dogajanju. Opazno prelomnico v splošnem vrednotenju je prinesla kriza, ki je izostrila pogled na samo osamosvojitve, še bolj pa na zgrešene procese v več kot dvajsetletni zgodovini samostojne Slovenije, (sicer v manjši meri) pa tudi okrepila kritičen odnos do EU, kar del nekritično servilne politike običajno označuje za »evroskepticizem« in »jugonostagijo.«

TEDANJE NAPOVEDI, PREDPOSTAVKE IN OBLJUBE Z DANAŠNJEGA VIDIKA

Tedanje razprave, napovedi, predpostavke in obljube pa tudi strankarski programi so izhajali iz prepričanja, da Slovenija ne sodi v balkanski civilizacijski krog, pač pa v (srednje) evropskega, da bo Slovencem v samostojni državi bistveno boljše, ker denar ne bo odtekal v Beograd. Imela naj bi učinkovito kapitalistično gospodarstvo, v katerega naj se politika ne bi vtikala, bistveno manj naj bi dajala za vojsko, kot je morala za JLA, bila naj bi celo nevtralna ali brez vojske,

neprimerno manj naj bi bila zadolžena, standard naj bi bil višji. S samostojno državo naj bi se znebili histerizacije političnega prostora in permanentnih izrednih razmer, večstrankarstvo naj bi avtomatično prineslo tudi demokracijo, skratka, Slovenija naj bi bila na vseh področjih, od šolstva, kulture, medijev in vseh drugih družbenih segmentov bistveno na boljšem. Postala naj bi nekakšna "balkanska Švica.«

Nekaj tovrstnih obljub primerjajmo z realnim stanjem:

Odhod iz balkanskega civilizacijskega kroga, samostojnost in Evropa

»V odnosu do drugih sistemov naj bi sicer uveljavljali svojo lastno specifično (kulturno, gospodarsko, politično) avtonomijo in samobitnost, vendar ne s takšnim izključevanjem, ki bi nas vodilo v stagnacijo.«¹⁶

»Zavzemamo se za enake pravice do učenja lastnega jezika in kulture, kot jih imajo Slovenci, tudi za Italijane, Madžare in Rome... Možnost in pravico pripadnikov ostalih narodov do fakultativnega pouka v okviru osnovne šole za dodatno učenje slovenščine in spoznavanje lastne kulture in jezika.«¹⁷

Skupščina Republike Slovenije... »zagotavlja vsem pripadnikom drugih narodov in narodnosti pravico do vsestranskega kulturnega in jezikovnega razvoja, vsem s stalnim bivališčem v Sloveniji, pa da lahko pridobijo državljanstvo Slovenije, če to želijo.«¹⁸

»Pripravljeni moramo biti, da dediščino jugoslovanske federacije, morda tudi na neljub način, odpravimo.«¹⁹

Tu imamo opraviti z dvojnimi protislovjem. V političnem smislu Slovenija funkcionira na zelo podoben način kot nekdanje jugoslovanske republike. Ne samo osamosvojitve, tudi vstop v EU – razen formalnih »prilagoditev«, to je prepisovanje evropske zakonodaje – ni prinesel bistvenih razlik. Obvladujejo jo partitokracija, odtujenost političnega razreda od ljudstva, klientelizem in korupcija, kar vse mnogo bolj spominja na Kraljevino Jugoslavijo kot na socialistično jugoslovansko državo. Po drugi strani pa je odhod iz »balkanskega civilizacijskega kroga« pomenil intelektualno in kulturno osiromašenje. Ni bil avtomatično zamenjan z evropskim ne v kulturnem in ne v intelektualnem smislu. Filmskim, gledališkim in drugim umetnikom se je horizont skrčil z dvajset milijonov na dva. Nekdanji jugoslovanski intelektualni kulturni utrip, vključno

16 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije II*, dok. 31, str. 132; programska izhodišča Slovenske demokratične zveze, v katerem so predstavljeni pogledi na »dolgoročne cilje in usmeritve naše družbe«.

17 Repe: *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije II*, dok. 33, str. 149; programska izhodišča Socialdemokratske mladine iz februarja 1989.

18 *Poročevalec Skupščine Republike Slovenije*, posebna številka, 11. 12. 1990, Izjava o dobrih namenih.

19 Biščak, Hribar, Malovrh, Pojbič, Štok, Slovenija ne more več čakati, *Delo*, 17. 12. 1990, str. 2; izjava dr. Jožeta Pučnika na zborovanju v Ljutomeru.

s polemikami, ni bil zamenjan z evropskim. Slovenskih intelektualcev, z izjemo Slavoja Žižka, v evropskih časopisih ne boste našli. Kaj šele na naslovnica! Slovenski politiki v EU, vključno z 8 poslanci med 766 ne pomenijo nič, razen če ne gre – kot v primeru Evropske ljudske stranke – za ideološko in politično zaščito svojih inkriminiranih lokalnih voditeljev in za žaljivo dociranje slovenski družbi. (V sedanji evropski realnosti npr. romunske političarke poučujejo Slovence o demokraciji). Slovenski pravniki ne sodelujejo pri nastajanju ne evropske ustavne ureditve ne kazenskega in drugega prava.²⁰ Če za slovensko politiko do Jugoslavije vsaj od konca petdesetih let 20. stoletja lahko brez težav dokažemo, da je temeljila na »intelektualnem nacionalizmu« (tega sicer Thomas Piketty vidi kot glavno grožnjo EU²¹), lahko prav tako rečemo, da je temelj slovenske politike do EU od vstopa leta 2004 do danes praktično popolna servilnost in iskanje sinekur za posamezne politike, ne pa zaščita slovenskih nacionalnih interesov, kot je bilo to v Jugoslaviji.

Hkrati je za večino Slovencev po raziskavah javnega mnenja nekdanji srbohrvaški jezik še vedno njihov prvi tuji jezik. Polovica Slovencev se vsako poletje preseli na Hrvaško. Pevci z Balkana vsaj enkrat na mesec napolnijo slovenske dvorane, tudi največje. V Beograd ali v Gučo na srečanje »trubačev« vozijo avtobusi vsako leto na deset tisoče Slovencev.

Vsa devetdeseta leta je Slovenija vodila zunanjo politiko v slogu »stran od Balkana« in načrtno želela ustvarjati vtis, da nima nič z nekdanjo Jugoslavijo. V času vlade Boruta Pahorja (7. 11. 2008–10. 2. 2012) se je to začelo spreminjati, a prepozno in zgolj na ravni t. i. fototerminov. Nezaupanje iz časa razpada države, dolgovi Ljubljanske banke,²² zaradi katerih je bila slovenskemu kapitalu zaprta pot v nekdanje jugoslovanske republike, protislovna in nekonsistentna zunanja politika je ustvarila nezaupanje, ki ga desetletja ne bo mogoče preseči. V nekdanji

20 Bavcon, Intervju. *Dnevnik: Objektiv*, 23. 11. 2013, str. 9–11.

21 Piketty, Intervju. *Dnevnik: Objektiv*, 4. 10. 2014, str. 9–11.

22 Ljubljanska banka, ena redkih bank, ki je imela poslovalnice tudi po drugih jugoslovanskih republikah, varčevalcem v novonastalih državah po osamosvojitvi Slovenije in preoblikovanju v Novo Ljubljansko banko njihovih vlog ni hotela izplačati, češ da so del nasledstvene bilance nekdanje Jugoslavije. Slovenska politika je pri tem stališču vztrajala (izjema je bil predsednik RS Milan Kučan, ki si je zaradi stališča, da mora banka vloge izplačati večkrat, nakopal javne kritike), dokler ni 17. 7. 2014 Veliki senat Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP) dokončno razsodil v t. i. zadevi Ališić (tožba treh tako imenovanih starih deviznih varčevalcev, ki so imeli prihranke v Ljubljanski banki – Glavni podružnici Sarajevo oziroma Investbanki v Tuzli). Sodišče je razsodilo, da sta Slovenija in Srbija odgovorni za kratenje njihove pravice do varstva premoženja in pravice do učinkovitega pravnega sredstva. Sodišče je poleg individualnih rozsodb o poplačilu tožnikom določilo, da mora Slovenija »v enem letu pripraviti splošne ukrepe, s katerimi bo pritožnikom ter tudi vsem drugim v enakem položaju omogočeno izplačilo njihovih deviznih depozitov«. (<http://www.delo.si/arhiv/razsodba-v-prid-varcevalcem-lb.html>, preneseno 29. 9. 2014). Stanje glavnice na Hrvaškem in v Srbiji znaša 250 milijonov evrov, skupaj z obrestmi naj bi po različnih ocenah dosegala med 500 milijoni in milijardo evrov. To je le neposredna škoda: Zaradi togega stališča do tega vprašanja si je Slovenija po osamosvojitvi zelo zožila možnosti za gospodarske investicije in bančno poslovanje na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini.

jugoslovanski prostor so v ekonomskem, političnem in ekspertnem smislu uspešno vstopile druge države, zlasti Avstrija in Nemčija. Odmik od nekdanje Jugoslavije ni bil (razen v formalnem smislu s članstvom v EU in Nato) nadomeščen z drugimi povezavami. Drnovškova vlada je sodelovanje s t. i. višegrajsko skupino zavrnila²³, tedaj v prepričanju o (sicer dejansko) precej višji razvojni stopnji, s katero je Slovenija izšla iz socializma. Danes je tako zaradi ideoloških razlogov kot nespretnosti slovenske politike, »glajhšaltana« z nekdanjim Vzhodnim blokom. Slovenska zunanja politika je servilno sledila ZDA; najbolj simbolno s t. i. »vilensko deklaracijo«,²⁴ zato ni čudno, da ji je veleposlanik ZDA v Republiki

23 Višegrajska skupina srednjeevropskih držav je nastala 15. februarja leta 1991. V njej so bile Poljska, Češka, Slovaška in Madžarska. Ustanovljena je bila predvsem zato, da bi države članice usklajevale stališča glede odhoda Rdeče armade iz teh držav ter da bi presegle nekdanje gospodarske delitve znotraj SEV-a. Obenem pa so želele okrepiti medsebojno gospodarsko povezovanje ter svoj položaj pri vključevanju v EU in Nato. Bile so naklonjene tudi temu, da se jim pridruži tudi Slovenija, za kar se je zavzemal predsednik države Kučan. Predsednik vlade Drnovšek pa je vstopu v povezavo nasprotoval, češ da se bo Slovenija lažje vključila v EU neposredno sama.

24 5. februarja 2003 je slovenski zunanji minister dr. Dimitrij Rupel v imenu Slovenije podpisal t. i. vilensko deklaracijo o tem, da so ZDA Varnostnemu svetu OZN predstavile prepričljive dokaze o obstoju iraškega orožja za množično uničevanje, in o povezavi Iraka z mednarodnim terorizmom, ter da skuša Irak prevarati inšpektorje OZN, ki so iskali dokaze za orožje (teh niso nikoli našli). Vilenska deklaracija je hkrati izražala pripravljenost podpisnic (šlo je za skupino desetih držav, ki so se povezale, da bi si skupaj prizadevale za vstop v Nato), da sodelujejo v mednarodni koaliciji, ki bi napadla Irak in ga razorožila. Deklaracija je služila poskusom ZDA, da bi legitimizirale vojno, ki so jo začele v nasprotju z mednarodnim pravom in ki je bila utemeljena z lažmi. Ker o tem niso uspeli prepričati OZN, je tedanji predsednik George Bush skušal izsiliti mednarodno protiteroristično koalicijo, ki so jo poimenovali »koalicija voljnih«. Podpis je sicer v Sloveniji izzval demonstracije proti sodelovanju v Zalivski vojni in zbiranje podpisov za peticijo proti vilenski izjavi. Tako predsednik države Drnovšek kot predsednik vlade Rop sta se od izjave nato distancirala in zatrjevala, da sta jo videla šele po objavi, čeprav kronologija dogajanja in pojasnila Rupla kažejo, da sta bila oba predsednika seznanjena s potekom dogajanja, z vsebino izjave in z dilemami (po pričanju Rupla pred parlamentarno komisijo za zunanjo politiko sta še tik pred odločitvijo 5. februarja oba menila, da bi bila izključitev iz kroga desetih podpisnic slabša kot vključitev). Sicer pa so vse glavne teze iz vilenske izjave podpisnice objavile že 21. novembra 2002 na vrhu Nata v Pragi, in Drnovšek, ki se je vrha udeležil kot predsednik vlade, z njimi seznanjen (je pa v intervjuju za *Dnevnik*, 8. 3. 2003 zatrjeval, da je taki izjavi nasprotoval – <http://www2.gov.si/up-rs/2002-2007/jd.nsf/dokumentiweb/D4CFDCD5BA859401C1256F8800802176?OpenDocument>).

Podpis vilenske deklaracije je bil nato interpretiran kot »solistična« politika zunanjega ministra. (Ali H. Žerđin: Išče se zunanji minister, *Mladina*, 26. 2. 2003, št. 8, <http://www.mladina.si/92419/isce-se-zunanji-minister>. Hkrati pa so ga opravičevali z interesom Slovenije, da vstopi v Nato, in z dobrimi odnosi z ZDA. Vendar so bile nekatere podpisnice, vključno s Slovenijo, tedaj tudi kandidatke za vstop v EU, kar je naletelo na ostro kritiko v nekaterih »starih« članicah EU. Francoski predsednik Chirac je celo odkrito govoril, da si podpisnice s tem zmanjšujejo možnost za vstop. Kljub notranjepolitičnim polemikam in kritiki »starih« članic EU Slovenija podpisa ni umaknila. Vilenska izjava je eden od vidnejših kazalcev licemerne politike, na kateri temelji samostojna Slovenija: slovenski politiki v mednarodnih odnosih nekaj obljubijo, potem se od tega za notranjepolitične potrebe distancirajo, podpisano pa ostane. Podobna zgodba, sicer z manj teže, se je ponovila septembra 2014, ko je ameriški State Department Slovenijo uvrstil na seznam držav, ki sestavljajo koalicijo proti t. i. Islamski državi, domnevno brez vednosti slovenskega vodstva in zunanjega ministra Karla Erjavca. »Nesporazum« naj bi »zgladil« predsednik RS Borut Pahor kar med kratkim srečanjem, t. i. fototerminom z ameriškim predsednikom Barackom Obamo v času zasedanja OZN. Tudi tokrat je Slovenija v koaliciji ostala.

Slovenije (2010–?) Joseph Musomelli skušal sestavljati vlade in se tudi sicer neposredno vpleta v notranjo politiko, saj je zgolj pravilno razumel signale, ki mu jih je dajala slovenska politika. Slovenija danes v mednarodnih odnosih nima zaveznikov, kaj šele prijateljev. Nima pa tudi imperija, da bi lahko tako kot Angleži dodali: ima zgolj interese.

Neodvisnost Slovenije je bila določena v vseh programih slovenskih političnih strank kot neodvisnost od Jugoslavije. Pogled na Evropsko skupnost je bil oddaljen, romantiziran, glorificiran in nekritičen. »*Naša Evropa bo gospodarsko uspešna, politično in kulturno pluralistična, njene vrednote bodo svoboda, človekove pravice, pluralizem in demokracija*«, so zapisali v programskih dokumentih ZSMS.²⁵ Posledica nekritične vere v »Evropo« je bilo uklanjanje zahtevam nekaterih članic in podrejanje že v procesu približevanja. Zgodovinska primerjava kaže, da je bil prenos suverenosti s slovenske republike na jugoslovansko federacijo bolj jasen in bolj definiran kot je v primeru EU, vpliv slovenskih politikov na jugoslovansko politiko pa neprimerno večji. Današnji vpliv Slovenije v EU je kvečjemu primerljiv s časom Avstro-Ogrske, je na ravni jezikovne enakopravnosti in nič več. Predstavljamo si lahko, da bi si npr. katerikoli jugoslovanski organ drznil razsojati o tem, kdo in na kakšen način naj razpolaga z vodnimi viri v Sloveniji.²⁶ Ali da bi določal višino (in zadolženost) slovenskega proračuna, delal spiske podjetij, ki jih mora Slovenija prodati. Ali, če gremo do bolj humornih, a povednih stvari, da bi bilo po »Jusu«, torej tedanjem jugoslovanskem standardu, določeno, naj bodo kumarice in banane ravne in točno določene velikosti. Da o kakšnih bančnih, fiskalnih in podobnih direktivah niti ne govorim! Ogorčenje nastane, če kdo take primerjave sploh omeni. Običajna reakcija na tako primerjavo je, da

25 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije II*, dok. 39, str. 176; Programski dokumenti 13. kongresa ZSMS.

26 Neoliberalistično usmerjena Evropska komisija je konec leta 2011 pripravila predlog Direktive o podeljevanju koncesijskih pogodb, s katero naj bi države članice EU podeljevale tudi koncesije za oskrbo z vodo. Slovenska politika je osnutek podprla. Namen naj bi bil izboljšanje preglednosti in pravičnosti v postopkih dodeljevanja koncesij, kar naj bi ustvarilo nove gospodarske priložnosti ter spodbujalo zasebne in javne naložbe. Šlo je za poskus tihe privatizacije vodnih virov (voda zgolj kot tržno blago), kar pa je komisija februarja 2013 zanimala, češ da ne vodi o vodi nobene politike, s katero bi države članice silila v privatizacijo storitev oskrbe z vodo, in da ima nevtralno stališče do javnega ali zasebnega lastništva vodnih virov. Izjavo v tem smislu sta 22. februarja dala tudi evropski komisar za okolje Janez Potočnik in evropski komisar za notranji trg in storitve Michel Barnier. Zgolj zanikanje Evropske komisije in pristojnih kritiziranih komisarjev pa ni zadostovalo. Z državljansko pobudo, ki se je začela v Nemčiji in se razširila še na druge članice EU, tudi na Slovenijo, je nastala peticija proti privatizaciji vode (gl. <http://www.right2water.eu/>). Zbranih je bilo več kot 1,5 milijona podpisov državljanov EU (v Sloveniji 20.000, potrebnih je bilo 6000). Evropska komisija je nato iz sporne direktive podeljevanja koncesij odstranila del, namenjen oskrbi z vodo, svoje stališče pa so spremenili tudi slovenski politiki. Državljska pobuda je nastala na osnovi uredbe iz lizbonske pogodbe, ki sta jo leta 2011 potrdila evropski parlament in svet EU, po kateri se mora evropska komisija odzvati in ukrepati v primeru, ko državljansko pobudo podpiše več kot 1 milijon ljudi iz najmanj 7 članic EU.

je bila Jugoslavija nedemokratična, totalitarna država, EU pa da je demokratična. Vendar koliko pa ljudje v resnici lahko vplivajo na kadrovske in druge izbire, razen pri tistih nekaj poslancih v evropskem parlamentu? Koliko so lahko npr. vplivali na izvolitev komisarja Janeza Potočnika? V Bruselj ga je poslala LDS, stranka, ki danes obstaja le še po imenu.²⁷ Komu komisar sploh odgovarja in koliko javnost ve o njegovem delu, čeprav je (bi lahko bil) najvplivnejši slovenski politik v Bruslju. No, odgovarja »birokratski Evropi« in ne Sloveniji. Potočnik je bil zaradi oddaljenosti in mističnosti po nekakšni »francjožefovski mentaliteti« po anketah javnega mnenja skozi večino obeh mandatov celo med najbolj priljubljenimi Slovenci. Edina v resnici bistvena razlika med nekdanjo Jugoslavijo in sedanjo EU je v tem, da je Slovenija danes spet zadnja v mestu in ne več prva na vasi. Da je, kot je bila v avstro-ogrskih časih, znova vzdrževani del »imperija«.

SOCIALNO PRAVIČNA, EKONOMSKO USPEŠNA IN PRAVNA DRŽAVA

»Gradili bomo moderno socialno in pravno državo, ki bo svojim državljanom zagotavljala svobodno, duhovno ter gmotno bogatejše življenje.«²⁸

Slovenska politika se v času Drnovškovih vlad (1991–2002/04) odločila za t. i. gradualistični pristop, ki je temeljil na postopnosti in pragmatičnosti, izogibanju političnim in drugim pretresom in na postopni privatizaciji. Do leta 2004 je tak pristop veljal za »zgodbo o uspehu«. Vendar je pomemben del privatizacije, to je denacionalizacija, že v začetnem delu potekal na ideološki osnovi. Lastnina je bila vračana v naravi, vključno z velikimi cerkvenimi in drugimi fevdalnimi posestvi, kar je bila posebnost v primerjavi z drugimi državami, ki so izvedle denacionalizacijo kot izraz izničenja socializma. Slovenija je v resnici v pravni red mlade republike vnesla fevdalne prvine. Vračanje je potekalo po čudnih pravnih poteh in še bolj čudnih »kriterijih« pri priznavanju jugoslovanskega državljanstva, ki je bil pri tujcih pogoj za vračanje. Na slovensko zunanje ministrstvo so npr. iz avstrijske ambasade, pa tudi z ameriške in še kakšne, prihajali »prioritetni« spiski.²⁹ Soočali so se na vse mogoče pritiske nepripravljeni občinski organi z ekipami

27 Primer z naslednikom/naslednico Janeza Potočnika na mestu komisarja v Evropski komisiji leta 2014 je še bolj poveden. Alenka Bratušek je še kot predsednica vlade v času opravljanja tekočih poslov pred sestavo nove koalicije Mira Cerarja za kandidatko predlagala kar sebe in za alibi še dva kandidata (zunanjega ministra Karla Erjavca, člana koalicije in evropsko poslanko Tanjo Fajon), kar je vlada potrdila, kandidat za novega predsednika vlade Cerar pa je v imenu »državnega interesa« odločitev prepustil novemu evropskemu komisarju Jeanu Claudu Junckerju.

28 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije II*, dok. 29, str. 131; program Slovenska kmečka zveza pred prvimi večstrankarskimi volitvami.

29 Ferenc, Repe, Slovensko-avstrijski odnosi po mednarodnem priznanju, str. 611.

dobro plačanih odvetnikov. Podobno je bilo v odnosu med Rimskokatoliško cerkvijo in slovensko državo, ki so ji vse slovenske vlade priznavale neformalen status »državne cerkve« in vlogo sogovornika na državni ravni. Pa ne zgolj pri vprašanih premoženja, pač pa tudi participacije v državnih medijih, glede šolstva in na drugih področjih. Cerkev pa se je obnašala kot najbolj brezobziren kapitalist, njene zavožene investicije pa so segale od hotelskih kompleksov na Hrvaškem do televizijskih programov s pornografsko vsebino.³⁰ Konflikti glede privatizacije so se končali s t. i. »pidovsko« privatizacijo, od katere večina državljanov ni imela nič ali zelo malo, če niso imeli ravnno dobrih zvez in možnost nakupa delnic sicer vse redkejših propulzivnih podjetij, v zadnji fazi pa s t. i. tajkunske privatizacije, ki je v državnih bankah pustila milijardne luknje, pri čemer je v pomembnem delu sodelovala tudi RKC. Tedanja Slovenska demokratična zveza je bila prepričana, da bi »s privilegiranim položajem tujcev v gospodarjenju ustvarjali polkolonialno gospodarstvo«. ³¹ ZSMS, kasnejša liberalna stranka, ki se je z delom SDZ združila, je bila prepričana, da je »naloga države oz. vlade, da omogoča in spodbuja zakonito bogatenje«. ³² Za »zakonito« bogatenje s politiko povezanih izbrancev so nato v resnici izvrstno poskrbele vse stranke. ZSMS je tudi imela v načrtu gospodarski koncept, ki ne bi temeljil na dotedanji industriji, pač pa na prometu, turizmu, trgovini in bančništvu. Danes Slovenija nima skorajda nobene industrije, še manj razvojnih laboratorijev, ki so jih imele nekdanje tovarne. Ima pa eno najbolj zastarelih železniških omrežij, čeprav je Socialdemokratska stranka, sedanja SDS, ki železnico še danes obvladuje, v program zapisala: »Železniškemu prometu je potrebno vrniti tisti standard in tehniški nivo, ki smo ga v preteklosti zapravili v tolikšni meri, da smo v tem pogledu najslabši v Evropi.« ³³ Ima verjetno najbolj preplačane avtoceste v EU. A navedimo SDS iz leta 1989: »Gospodarjenje s cestami je treba postaviti na zdrave finančne temelje, samo upravljanje pa prilagoditi sodobnim evropskim vzorcem, brez možnosti vpliva dnevne politike na delo cestno upravnih organov.« ³⁴

Danes ima Slovenija na desetine tujih trgovskih centrov, edina domača trgovska veriga Mercator pa je bila v petletnem procesu ob nejasnih ozadjih in lobiranih ter sprenevedanju vlad prodana hrvaškemu tajkunu Ivici Todoriću. Slovenske banke so bile vsaj trikrat dokapitalizirane bančništvo. »Hrbtenica slovenskega gospodarstva« ni potopila zgolj sebe, pač pa na rob prepada pripeljalo vso državo. »Umiranje na obroke. Naša država se že skoraj celo desetletje srečuje z odprto krizo. Ta je sistemska in kot taka bo trajala še veliko let. Obstoječe oblastne

30 Več o tem Prinčič, *Križ in kapital*.

31 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, II*, dok. 31, str. 136.

32 Prav tam, dok. 39, str. 168.

33 Prav tam, dok. 32, str. 148.

34 Prav tam.

strukture krize ne rešujejo. Garniture, ki so bile in so na oblasti, gospodarske krize ne znajo in ne zmorejo odpraviti. To ni njihov dejanski problem, sistemska kriza pa ni niti v dometu njihovega razmišljanja. Seveda pa samo »novi« ljudje niso dovolj - potreben je nov gospodarski program. Naš cilj je imeti družbeni sistem, katerega glavni atributi bodo: tržno gospodarstvo, pravna in socialna država ter materialno in duhovno bogata družba.«³⁵ Ne gre za kakšen citat iz aktualne ocene razmer, zapisala ga je jeseni 1988 v svoj programski dokument za 13. kongres.

V resnici se je standard zvišal za ozek del elit, ne pa za večino prebivalstva, hkrati je prišlo do razpada družbene kohezivnosti. Zadolženost Slovenije (25 milijard 307 milijonov evrov oz. 70 % BDP)³⁶ je danes skoraj še enkrat višja, kot je bila cele Jugoslavije skupaj (po podatkih Svetovne banke je celotna zadolženost Jugoslavije konce leta 1991 znašala 16,5 milijarde dolarjev, Slovenija pa je bila konec leta 1990 dolžna 1.798 milijarde dolarjev).³⁷ Število registriranih brezposelnih v Sloveniji je na ravni tiste iz leta 1993. »Inflacija, stagnacija, zadolženost, brezposelnost in neučinkovitost so posledica gospodarskega sistema, ki gospodarske subjekte sili v »nesmotrne« odločitve, ki jim namesto napredka omogočajo golo preživetje.«³⁸ To tudi ni citat iz današnjih časopisov, pač pa iz programskih izhodišč SDZ iz januarja 1989.

OBRAMBA IN VOJSKA

Vse politične stranke so bile za krčenje stroškov za obrambo. Ti so danes precej višji kot je bil delež, ki smo ga za obrambo dajali v Jugoslaviji, ob tem, da je velik del slovenske industrije, od jeklarske in izdelovanja vozil do najbolj sofisticirane opreme proizvajal za obrambne namene. »Na področju obrambne si bo Demokratična opozicija Slovenije prizadevala za to, da Slovenija postane demilitarizirano območje«,³⁹ so zapisali v Programu demokratične opozicije Slovenije Demos konec leta 1989. »Temelj obrambne politike je domovinska obramba. Ta predpostavlja nestransko in neideološko vojsko, ki je strokovno samostojna«, je bilo zapisano v Programu SDZ.⁴⁰ »Dolgoročno bo slovenska socialdemokracija podprla predlog, da bi srednjeevropske države postale demilitarizirano področje. Funkcija vojske je izključno samo obramba države« pa v

35 Prav tam, dok. 39, str. 170.

36 <http://www.stat.si/indikatorji.asp?ID=28>

37 Borak, *Ekonomski vidiki*, str. 158, tabela 87, str. 266.

38 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, II*, dok. 31, str. 136..

39 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, I*, dok. 45, str. 216; objavljena je arhivska kopija izvirnega programa, ki je bil z manjšimi redakcijskimi popravki nato objavljan v *Demokraciji* 19. 12. 1989.

40 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, II*, dok. 31, str. 141.

programu Socialdemokratske zveze Slovenije, današnje SDS,⁴¹ njen podmladek, Socialdemokratska mladina, pa: »*Armado pojmuje kot javno službo, katere edina naloga je obramba državnega ozemlja pred zunanjim agresorjem ... Dolgoročno se zavzemamo za Slovenijo kot demilitarizirano družbo in za ukinitve vojske.*«⁴²

Slovenija je prešla iz naborniškega na profesionalni sistem vojske, obremenjena je s prodajo orožja in korupcijskimi aferami, vojska, še posebej vojaška obveščevalna in »paraobveščevalna« služba se je v času, ko je bil minister za obrambo Janez Janša, izrabljala v politične namene. Demilitarizacija nikoli po osamosvojitvi ni bila resen politični projekt. Slovenske politične elite so z visoko financirano propagando, podporo medijev in povezovanjem vstopa v EU (sočasni referendum za vstop v EU in Nato – s čimer so nezadovoljstvo izražali tudi v EU, poudarjanje t. i. »evroatlantskih povezav« in laganje, da je bil cilj slovenskega osamosvajanja tudi vstop v Nato) Slovenijo pripeljale v Nato. Angažirali so se vsi politiki, vključno s tedaj že bivšim predsednikom države Milanom Kučanom, in celo Zveza borcev NOV. Predsednik Republike Slovenije dr. Janez Drnovšek, prav tako zelo angažiran, je med drugim izjavil: »*Mislim, da ljudje to že vedo, od osamosvojitve naprej govorimo, da hočemo v Evropsko unijo in Nato. Tudi namen ene in druge organizacije je znan - Evropska unija nam zagotavlja gospodarsko prosperiteto in sobivanje v Evropi, Nato pa obrambno varnost na dolgi rok. Ta dva osnovna elementa najbrž ljudje razumejo. Večina evropskih držav je včlanjena v EU in v Nato. Proces vključevanja v obe organizaciji sta tekla vzporedno, zato se mi ne zdi nič narobe, da sta tudi referendum hkrati, to je racionalna odločitev.*«⁴³ Slovenska vojska je na nekaterih kriznih žariščih v službi ZDA, v resnici je okupacijska vojska neposredno zapletena tudi v oborožene spopade (Afganistan). V notranjih odnosih je Slovenska vojska ideološko zbegana, kar je sicer najbolj odvisno od vsakokratnega ministra in njegovega svetovnega nazora oziroma političnega tabora, kateremu pripada. Enkrat simpatizira vojska z domobranskim, drugič s partizanskim gibanjem, če se le da, pa kar z obema. Tradicijo išče v vsem in vsakomur, ki je kdaj nosil uniformo na Slovenskem. V Nemčiji je vojska utemeljena na sicer neuspešnem zarotništvu proti Hitlerju, v Sloveniji pa njeni predstavniki hodijo na proslave, na katerih se poudarja kolaborantsko domobranstvo iz druge svetovne vojne.

OKOLJE

41 Prav tam, dok. 32, str. 148.

42 Prav tam, dok. 33, str. 149.

43 Jaz razumem Američane – intervju predsednika republike dr. Janeza Drnovška, *Dnevnik*, 8. 3. 2003.

»Več kot očitno je, da v Sloveniji ne premoremo odločne celovite in dolgoročne politike varstva okolja. Odgovorni za nastale razmere se še naprej oklepajo preživelega pogleda, po katerem je narava neomejena zakladnica surovin in energije ter odlagališče odpadkov, smisel človekovega življenja pa njeno izkoriščanje.«⁴⁴

»Ekološki cilji razvoja se lahko uresničujejo v demokratični, strpni, pluralistični, nejedrski in pravni državi, ki spoštuje človekove pravice in pravice manjšin, svobodo političnega organiziranja in javnega delovanja... Živimo v deželi, ki je vse bolj zasrpljena, večini prebivalstva pa se znižuje že tako klavrn materialni standard. Ne potrebujemo zgolj drugačne ekološke politike, temveč ozelenjeno ekonomsko, socialno, in ekološko optimalno družbeno strategijo, prilagojeno prostorsko-ekološkim potezam slovenskih pokrajin ter njihovim skromnim in izčrpanim naravnim virom.«⁴⁵

»Jedrske elektrarne so zadnji simbol človekove vere v svojo vsemogočnost. V ZSMS se zato zavzemamo za zaprtje Jedrske elektrarne Krško in rudnika urana Žirovski vrh.«⁴⁶ ZSMS, predhodnica LDS, je jedrsko elektrarno nameravala zapreti najkasneje do leta 1995 in tudi zakonsko prepovedati termoelektrarne na premog in mazut.⁴⁷ Jedrska elektrarna v Krškem še stoji in deluje, milijardna investicija v TEŠ 6, za katero se je oblast odločila leta 2006, podpirajo pa jo vse vlade od tedaj, pa je ena najdražjih in najbolj spornih v samostojni Sloveniji. Odločitev je bila sprejeta v času Janševe vlade in je z začetne cene 536 milijonov evrov zrasla na več kot 1, 3 milijarde evrov.⁴⁸

Spomnimo na še nekaj stvari, ki so jih ugotavljale in obljubljale stranke, nastale pred prvimi večstrankarskimi volitvami v letih 1988–1990:

Na področju stanovanjske politike:

»Država naj z ukrepi stanovanjske politike pomaga državljanom pri uresničevanju njihove pravice do stanovanja. Pri tem ne sme ustvarjati posebnih privilegijev za posamezne kategorije prebivalcev. Stanovanja vsem, še posebej mladim družinam.« (SDZ).⁴⁹ Denar od Jazbinškovega zakona o privatizaciji stanovanj je bil porabljen za druge namene, stanovanjska politika je skozi sklade postala vir za bogatenje raznih političnih povzpeticov iz novopečene elite. Uravnoveženja stanovanjskega fonda z najemniškimi stanovanji se ni lotila nobena politična garnitura, sistematična rešitev stanovanjskega vprašanja mladih je oddaljena bolj kot kdajkoli.

44 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, II*, dok. 31, str. 137, Program Slovenske demokratične zveze.

45 Prav tam, dok. 35, str. 152, program Zelenih Slovenije.

46 Prav tam, dok. 39, str. 189, Programski dokumenti 13. kongresa ZSMS.

47 Prav tam.

48 Cirman, Šesti blok Termoelektrarne Šoštanj: Energokemični kombinat – pol stoletja kasneje. <http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/1042335627>.

49 Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, II*, dok. 31, str. 138, program SDZ.

»Financiranje zdravstva je bistveno premajhno, pa naj izberemo katerikoli veljavni primerjalni kazalec: naša družba mu namenja vsaj za dva do trikrat manjši delež družbenega proizvoda kot razvite evropske države...V Sloveniji nimamo niti pravega načrta dolgoročnega razvoja zdravstvenega varstva, niti strokovne ustanove, ki bi imela pooblastila in realno moč, da bi skrbela za usklajen razvoj zdravstvenega varstva v vsej republiki...To dejstvo (razdrobljenost zdravstva, op. a.) v povezavi s trajno pomanjkljivim financiranjem je povzročilo določeno stopnjo diskriminacije na področju ene temeljnih pravic: pravice do zdravja...Omogočiti je treba možnost zasebnega dela v zdravstvu. To zasebno delo pa mora biti tesno povezano z javnim zdravstvenim varstvom v enoten sistem, tako da bodo zanj veljali enaki kriteriji strokovnosti in nadzora.«⁵⁰

»Predlagamo takšen sistem pokojninskega zavarovanja, pri katerem naj bi solidarni pokojninski fond, ki se zbira na obvezen način, zagotavljal pokojnino za zadovoljevanje osnovnih življenjskih potreb...Izračun kaže, da bi že ob sedanjem obsegu izdvajanja za pokojnine, ob kapitalizaciji 5% realnimi obrestmi, lahko bile pokojnine še nekrat višje. Zavzemali se bomo za ukinitvev starostne meje pri upokojevanju in za uvajanje alternativnih možnosti pri upokojevanju (npr. postopno upokojevanje, pogodbeno delo itn.).«⁵¹

»SDZ nasprotuje raziskovalni politiki, ki povzroča beg možganov«⁵² Samo v letu 2013 se je iz Slovenije izselilo 13.384 ljudi, večinoma mladih in visoko izobraženih.⁵³

Na podoben način bi lahko kritično soočil skoraj vsa pomembnejša družbena področja, ki tukaj niso zajeta: od upravne ureditve Slovenije brez pokrajin in razdrobitve 60 občin iz leta 1991 na 212 z ustanovitvijo občine Ankaran, ki jo je leta 2011 ustanovilo kar Ustavno sodišče, tja do obljub o razumljivem političnem jeziku, ki je danes še bolj nerazumljiv kot samoupravna politična latovščina, sedanji politiki pa izrazoslovje, ki ga uporabljajo, razumejo še manj, kot so ga socialistični.

50 Prav tam, dok. 31, str. 138, program SDZ.

51 Prav tam, dok. 32, str. 142, program SDZS, današnje SDS.

52 Prav tam, dok. 3, str. 140, program SDZ.

53 Več o tem http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=6395

ZAKLJUČEK

S kritiko dvajsetletnega razvoja se, ironično, vsaj kar zadeva ekonomsko stanje in demokracijo, večinoma strinjajo tudi resnični ali domnevni osamosvojitelji in najbolj goreči zagovorniki nacionalne države kot »konca« zgodovine. Le da vzrokov ne vidijo v lastnem pohlepu, privatizaciji osamosvojitve, korupciji in klientelizmu, ki so ju ustvarili, pač pa v jugonostalgiji, prevladi starih sil, zarotah, ki naj bi preprečile, da bi t. i. pomladna politična opcija začete procese pripeljala do konca.

Politična elita, ki je Slovenijo peljala v samostojnost, ni bila nič boljša od tistih dveh, ki sta jo pripeljali v obe Jugoslaviji. Imela je več legitimnosti, kar je dosegla s plebiscitom in volitvami, a jo je zlorabila. Po svoji formi mentis je bila prav tako strankarska, sebična, mislila je zgolj na svoje koristi. Razen nacionalne države in cilja biti v njej absoluten gospodar, tako kot so bili Korošec in njegovi iz SLS v Dravski banovini v letih pred drugo svetovno vojno, ni imela vizije. Kljub Demosovi obljubi, da svojega odnosa do preteklosti ne bo gradil na protipartijskem revanšizmu, je to danes osrednja točka političnega delovanja desnega dela politike, zlasti SDS pa tudi NSI in RKC ter z njimi povezanih medijev. Gre za permanentno psihološko vojno. Histerizacija družbe je bila v preteklih dveh desetletjih večja kot v jugoslovanskih časih.

Želje po revanšizmu niso bili nič manjše in so močne tako kot po drugi svetovni vojni, ukrepi pa v premem sorazmerju z enim in drugim dogajanjem, v drugem primeru »le« z administrativnim izbrisom tistih, ki so bili in so še danes označevani za sovražnike. Pri nekaterih tedaj vplivnih politikih ti refleksi trajajo še danes. Po več kot dvajsetih letih samostojne in neodvisne Republike Slovenije in celi generaciji, rojeni in odrasli v samostojni državi, bi s pomočjo desničarskih evropskih prijateljev še vedno lustrirali v državi. Ta je politično razcepljena tako ali bolj, kot je bila v tridesetih letih dvajsetega stoletja in med drugo svetovno vojno. Pomembni ljudje iz osamosvojiteljske garniture so kljub svojim sistematičnim napadom na tožilstvo in sodstvo pravnomočno obsojeni zaradi korupcije in tajkunstva. Bili so prepričani, in so še danes, da jim mora biti ljudstvo, sodržavljani, nesmrtno hvaležni za samostojno državo, da so sojenja politični obračuni, volitve pa zgolj nekakšen ritual, ki naj jim omogoča dosmrtno vladanje zaradi domnevnih zaslug. Če se pa to ne zgodi, gre za zaroto.

Naslavljeni vprašanja o preteklosti in doseženem na osamosvojitelje je nesmiselno. Odgovorov nimajo, kvečjemu izgovore. Slovenija je še vedno zabetonirana v osamosvojitvena razmerja in izgublja poosamosvojitveno generacijo, ki bodisi beži iz države bodisi vegetira brez prihodnosti. Za konec zato citat iz programskih dokumentov 13. kongresa ZSMS, ko so v poglavju »Osvoboditev

od osvoboditeljev« zapisali: *»Tuja sta nam tako čaščenje podob kot njihovo razbijanje... Prihodnost, kakršno si želimo, vidimo onstran izpraznjene ikonografije in kontinuiteto zgodovine onstran ujetosti v omejene horizonte in alternative preteklosti«.*⁵⁴

⁵⁴ Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, II*, dok. 39, str. 169. Programski dokumenti 13. kongresa ZSMS.